

Tôi không phải là một nhà ngôn ngữ học, nhưng có nhận xét này, mà khi chia sẻ với nhiều người Việt Nam, tôi luôn có sự đồng tình: Nói lái là một hình thức vô cùng đặc sắc của ngôn ngữ Việt.

Bạn có bao giờ nghe giai thoại gì thích đời phong là là tiếng ch̄a? - Chuyện thế này: hai anh họ trên sân khu tuồng ngoài Bắc, trong lúc đi uống giúp vui, anh này hỏi anh kia: đời phong là gì? - Thì đời là là, còn phong là gió, đời phong là gió là, anh kia cười thích.

Anh này bảo đời phong là là tiếng kia: đời phong là gió là, gió là thì chùa đời, chùa đời thì tiếng (Phật) lo, tiếng lolà là tiếng.

Một giai thoại khác, ở trong Nam. Lúc ở, vào buổi tàn th̄i của nho học, người ta bắt lông, giết bút chì; một số ch̄y theo th̄c dân Pháp. Trong số ở có Nguyễn Văn Tâm, một lòng cục cung với một u qūc, đặc biệt người Pháp có thể làm quan lớn; trên đời trong ngoài, ai cũng biết như bắt đầu quan th̄y mà làm quan to. Tâm ở làm tiếng đời. Phú quý sinh nghĩa, quan lớn nhà ta cũng muốn ra mình phong lưu, muốn có những bậc hoành, tr̄ng đ̄ trang trí. Có người dâng lên quan bắt đời thì đời đi m̄ Qūn Th̄n, viết chân ph̄ng, r̄t đ̄p và gì thích Qūn th̄n là người bắt đời, đời đi m̄ là đời là, ý nói quan lớn là người bắt đời có vị trí to lớn, quan trọng trong triều. Quan ở làm thích thú đem treo bức liễn trong phòng khách; ai đời thăm quan cũng đem khoe và gì thích như trên. Ít lâu sau có người đời người m̄ bức liễn, r̄i xin quan lớn đ̄p đi. Quan người nhiên h̄i, người ở xin đời bắt đời, đời h̄t đời h̄u r̄i gì thích: người viết liễn đã có ý bắt quan lớn, mà quan không biết. Bạn ch̄ trên đời ch̄: đời đi m̄ là ch̄m to; Qūn th̄n là bắt đời, nói theo kiểu trong Nam là bắt đời. đời đi m̄ Qūn Th̄n là Ch̄m To B̄y Tôi nói lái là Chó Tâm B̄i Tây. Ch̄ng nghe chuyện kể nói quan có tìm tác giả bắt ch̄ nói trên đời tr̄ đời hay vì không muốn làm chuyện mà ở luôn.

Trong đời sống hàng ngày, ch̄ng hiếm khi chúng ta gặp những câu nói lái, đôi khi ch̄ đời bắt ch̄, ch̄m bīm hay tránh những tiếng thô tục.

ở Nam Bộ, có câu:

Con cá đời nằm trên đời đá,

Con mèo đuôi ch̄t nằm mút đuôi kẻo

anh mà đời đời c, đời nghèo em cũng ở.

Người Việt, đời với những người lớn tuổi hay tr̄ng thành ở Việt Nam ch̄ng có ai là không biết cách nói lái, tùy theo giọng gác hay sinh hoạt ở Bắc, Trung hay Nam mà cách nói lái có khác nhau; những người chung, khi nói lái, người ta tránh không nói những chữ mượn nói; mà người nghe, vì không tinh ý, nhất thời không nhận ra như trong giai thoại đời đi m̄ Qūn Th̄n kể trên.

Đi sâu hơn vào chi tiết: một chữ gồm hai phần: phần âm và âm. Ch̄ tranh ch̄ng h̄n gồm phần âm tr và âm anh. Chúng ta ở có thêm sáu thanh: sắc, huyền, h̄i, ngã, nặng và không đời u đời tiếng Việt thành sáu âm sắc, ch̄ ch̄n khác đời, ch̄ đời phát âm khác nhau: tranh, tránh, trảnh (trong tròng trảnh) tr̄nh (tr̄nh lòng) và đời nhiên có nghĩa khác nhau, và đây cũng là nét đặc sắc của ngôn ngữ Việt, người ngoài bắt người Việt nói chuyện nghe gì nghe như hát. Cũng có ch̄ không có phần âm mà ch̄ có âm, như trong nh̄ng hay ở nh̄ng...

1.Nói Lái theo cách ngoài Bắc.

Trở lại câu chuyện đời phong là là tiếng nói trên. Tiếng lo nói lái là là tiếng, người miền Bắc đời ch̄ cho hai ch̄, đời th̄ đời luôn hai đời (nghĩa là đời âm sắc): lo đời ch̄ cho đời, ở đời đời u đời thành là, tiếng đời ch̄ cho lo, một đời u đời thành đời.

Ta ở vài thí đời khác:

Nét đ c s c b b quên : Nói lái

Tác Giả: Hòa Đa

Thứ Bảy, 06 Tháng 6 Năm 2009 02:27

đ u tranh nói lái i là tránh đầu : tranh đ i ch cho đ u, i y đ u s c c a đ u thành tránh, đ u đ i ch cho tranh, mang đ u c a tranh (không đ u) thành đầu.

h i phòng nói lái i là ph ng hài : h i đ i ch cho phòng i y đ u huy n c a phòng thành hài, phòng đ i ch cho h i i y đ u h i c a h i thành ph ng

C theo cách y thì:

S m S n

s n sâm

Thái Bình nói lái là bính thái

Hà N i

n i h

vv.. và vv..

Nh v y thì hai ch có cùng đ u không nói lái đ c, nh nhân dân, anh em, Sài Gòn, thánh thót, th c v t.... Cũng v y, nh ng ti ng láy nh xanh xanh, h h , đo đ , lẳng xẳng....không th nói lái đ c và n u chúng ta c tình theo qui lu t trên thì cũng ch đ i v trí cho nhau thôi.

2. Nói lái theo ki u trong Nam.

Trong Nam ng i ta nói lái theo cách khác: cá đ i nói lái i thành c i đá.

Ta nh n th y theo cách nói lái trong nam, âm trong hai ch đ i ch cho nhau, ph âm gi nguyên v trí, ph âm c ghép v i âm i c a đ i thành c i, và ph âm đ ghép v i âm á thành đá.

Nh v y:

Sài gòn

sòn gài

C n th nói lái là c thân

C y t

c tây

C u long

c ng i u (dân nam k phát âm gi ng nh c ng lu)

Th Đ c

th c đ vv.. và vv..

Bút hi u Th L (trong T L c Văn Đoàn) chính là ch nói lái c a tên th t c a ông: Nguy n Th L . Ngày tr c đã có v đ i:

Ngày T t, Th L đi hai th i : lê ta và lê tây

Trong vài tr ng h p ng i ta nói lái cho c ba ch , b ng cách gi nguyên ch gi a nh trong tr ng h p mèo đuôi c t thành mút đuôi kẻo (đ u n ng trong c t bi n th thành đ u s c trong mút), nh v y hà th ô nói lái thành h th a.

Đôi khi ng i ta i đ i ch hai ph âm cho nhau (tuy ít thôi) đ sau khi nói lái có nghĩa và đ nghe h n, thí đ chi n binh thay vì nói lái thành chinh bi n cũng có th nói thành bi n chinh, do đó v i hai ch tranh đ u có ng i đã đùa mà nói r ng: tranh đ u thì tránh đầu kh i b trâu đánh thì th nào cũng ph i đ u tranh.

Cũng nh trong tr ng h p trên, nh ng ch trùng âm nh nhân dân, lù đù, i t đ t...không nói lái đ c.

Ngoài ra còn m t cách nói đ a trên nói lái ki u trong Nam, không m y ng i quen s đ ng.

Trong cách này, ng i nói ghép t ng ch (trong nguyên câu) v i m t ch (đã đ c qui c tr c gi a hai ng i) r i nói lái hai ch này v i nhau. Cách này t ng đ i khó, và th ng g p trong gi i bình dân lao đ ng, ít h c (không bi t có ph i vì v y mà không đ c bi t đ n chẳng?) Thí đ v i câu: "hôm qua tui đi ra đ u ngõ ch em t i, mà đ i hoài không th y..." h ghép t ng ch c a câu trên v i ch ly (li) r i nói lái i, và do đó câu trên tr thành : "hi lôm(hôm li) qui la (qua li)ti

---

Nét đ̣ c ṣ c ḅ ḅ quên : Nói lái

Tác Giả: Hòa Đa

Thứ Bảy, 06 Tháng 6 Năm 2009 02:27

lui đi li ri la đi ḷ u nghi ḷ chi ḷ i lem ti ḷ i , mi là đi ḷ i hi loài khi lông thi ḷ y..." ḥ nói chuỵ n ṿ i nhau ṛ t nhanh và hị u nhau đ̣ dàng, nḥ tḥ đã đ̣ c mã hóa ng̣ i khác không nḥ n ra đ̣ c. Đây là cách vô cùng đ̣ c đáo mà cḥ a đ̣ c khai thác đúng ṃ c.

3. Vài giai thọ i - câu đ̣ i - câu đ̣ i

Chúng ta đã tḥ y giai thọ i ṿ Đ̣ i đ̣ m qụ n tḥ n, Đ̣ i phong̣ trên. Chúng ta cũng tḥ ng nghe nói đ̣ n câu tị́ ng lóng ḥ c̣ tây là ḥ c̣ y ṭ c̣ a dân nḥ u trong Nam và ṃ c ṭ n (= cây còn, nói lái thành con c̣ y) ̣ ngoài Ḅ c, hay nḥ ng ḷ i nói lái ṛ t quen thụ c: con chín ḅ n đ̣ (con chó ḅ n đ̣nh) Ḥ ng bên đ̣ (heo bên đ̣ ng) theo con Ḥ ng (tḥ ng con heo)...

Trong Nam, ṃ y ḅ n nḥ u tḥ ng hay nói cḥ : "Ṭ u phùng tri ḳ thiên ḅi thị u" cũng đ̣ ng ṿ i ṭ ng ḥ sính nho, tḥ t ra ḥ đ̣a "ṛ u g̣ p tri ḳ có tṛ i ṃ i bị u (ḅ o) tḥ i" (thiên = tṛ i, ḅi thị u = bị u tḥ i)....

Ṿ câu đ̣ i, xin tṛ ḷ i câu ca dao trên:

Con cá đ̣ i ṇ m trên c̣ i đá.

Con mèo đuôi c̣ t ṇ m mút đuôi ḳo.

Anh mà đ̣ i đ̣ ng ḍ u nghèo em cũng ̣ ng.

đ̣ c đ̣ i là:

Chim ṃ kị n(g) ṇ m trong mị ng c̣

Chim vàng lông đáp đ̣ u ṿ ng lang

Anh đ̣ đ̣ i đ̣ ng ḥ i ṇ ng ̣ ng cḥ a?

Pḥ i công nḥ n là câu đ̣ và câu tṛ ḷ i không cḥ vào đâu đ̣ c, cḥ c gì chúng ta tìm đ̣ c câu tṛ ḷ i nào hay ḥ n cho cô gái tinh ngḥ ch này.

Ṃ t câu khác, nghe cḥ ng nḥ xuông mị ng nói cḥ i, nḥ ng ḷ i đ̣ i ṛ t cḥ nh, trong c̣ hai ṿ đ̣ u dùng cách nói lái:

Kia ṃ y cây mía

Có vài cái v̄o

Ṃ t câu đ̣ i khác, nghe đ̣ c sau 75, lúc ng̣ i dân trong Nam không còn gì đ̣ sinh ṣ ng, đ̣ c bị t là gị i tḥ y cô thụ c cḥ đ̣ cũ đ̣ c ḷ u đ̣ ng. Đ̣ u gì cḥng ṇ a, tṛ c đó ḥ là ḷ p ng̣ i tuy ṣ ng nḥ đ̣ ng ḷ ng c̣ đ̣ nh, nḥ ng cũng có c̣ m ăn áo ṃ c đ̣ y đ̣ . Ng̣ i ta nghe tḥ y hai câu đ̣ i ṭ t, nḥ i theo Tú X̣ ng ngày tṛ c, nḥ ng ṛ t đ̣ c ṣ c và chua xót:

Chị u ba ṃ i, tḥ y giáo tháo gị ra cḥ bán

Sáng mừng ṃ t, giáo cḥ c đ̣ t cháo đón xuân sang.

Tḥ c ṭ là gị không còn là ṃ t pḥ n trong y pḥ c c̣ a tḥ y giáo, nḥ ng cháo đã là pḥ n ḷ ng tḥ c tḥ ng tḥ y trong ḅ a ăn hàng ngày.

Trong ṃ t đám c̣ i, chú ṛ ng̣ i Hóc Môn, cô dâu ̣ Gò Công; có ng̣ i ṛ n ṃ t đ̣ c đ̣a câu đ̣ i:

Trai Hóc Môn ṿ a hôn ṿ a m̄c - Gái Gò Công ṿ a g̣ ng ṿ a co

Trong văn cḥ ng bình dân Vị t Nam, câu đ̣ chị m ṃ t ṿ trí tuy khiêm nḥ ng nḥ ng có ṣ c ṣ ng tụ ng đ̣ i ṃ nh ṃ so ṿ i hò đ̣ i đáp cḥ ng ḥ n. Ngày nay ta ṿ n tḥ ng nghe nḥ ng câu đ̣ trong khi không còn tḥ y hò đ̣ i đáp trong sinh họ t hàng ngày c̣ a ng̣ i bình dân. Trong các đ̣ ng câu đ̣ , cách dùng nói lái đ̣ đánh ḷ a ng̣ i khác là ṃ t trong nḥ ng cách tuy đ̣ nḥ ng cũng làm khó cho ng̣ i ḅ đ̣ không ít. Sau đây là vài câu đ̣ dùng nói lái, ḷ i gị i có ngay trong câu đ̣ :

-Ṭ kị n, kị n ṭ , đ̣ là chi? - (đáp: ṭ kị n)

-Khoan mũi, khoan lái, khoan kḥ , khoan lai

Bò la, bò lị t đ̣ ai bị t gì? - (đáp: khoai lang).

Nḥ ng cḥ mũi, lái, kḥ , lai cḥ c̣ t đ̣ đánh ḷ a ng̣ i ḅ đ̣

Nét đ c s c b b quên : Nói lái

Tác Giả: Hòa Đa

Thứ Bảy, 06 Tháng 6 Năm 2009 02:27

- Con gì c nh b sông,

cái mũi thì nát cái công thì còn - (đáp: con còng - công còn nói lái thành con còng)

- Cái gì b ng ngón ch n cái mà chai c ng - (đáp: ngón ch n cái)

- Khi đi c a ng n, khi về cũng c a ng n - (đáp: con ng a)

- Mi ng bà ký l n, bà ký banh

Tay ông cai dài, ông cai khoai - (đáp: canh bí, canh khoai)

...M t vài ng i cũng câu n v nói lái, tránh đ t tên con nh ng ch có th nói lái thành thô t c nh Thái (đ ghép v i ch có ph âm d: thái đ t, thái dúi, thái dòng...) Lài (đ ghép v i ch có âm n nh lài đ n, lài c n, lài m n...) Côn, Tôn, Đôn (ghép v i ch có ph âm l) v.v.. và v.v..

4. Vài suy nghĩ

Qua nh ng phân tích trên, ai cũng công nh n nói lái qu là m t đ c thù c a ti ng Vi t. Chúng ta dùng nói lái đ châm bi m, đ gài ng i khác trong các câu đ , câu đ i, đ tránh nh ng thô t c khi c ý ghép ch đ h th p ng i khác.

B qua m t bên nh ng cái đ c đáo, l t léo c a nói lái trong câu đ , câu đ i; đ ch chú ý đ n ph n đồng các tr ng h p chúng ta s đ ng nói lái nh là m t hình th c h th p ng i khác.

Trong ph n trên chúng ta đã th y nhà nho nào đó đã dùng s uyên bác c a mình đ ch i m t quan to mà quan ch nh ng đã không bi t mà còn hoan h ch p nh n trong giai tho i Đ i Đi m Qu n Th n.

Chúng ta đã dùng nói lái nh m t th vũ khí c a ng i mu n dùng ti u x o đ ch ng đ i, đ ch ng t mình h n ng i, nh m t th vũ khí c a k y u, k b tr đ bơi bác, nh o bán, ám ch ... đ h ph m cách c a k m nh, k th ng tr .

V n đ nêu ra đ chúng ta ph i suy g m là t i sao chúng ta có nh ng cách r t tiêu c c nh v y? - Ph i ch ng vì hoàn c nh dân t c Vi t Nam đã đ m chìm quá lâu trong c nh b tr , dù c a ngo i bang hay c a chính ng i đ ng ch ng. Ng i dân ph i tìm cách tránh né, che đ y đ sinh t n tr c s c m nh c a k th ng tr . V n đ đ t ra cho chúng ta cùng suy nghĩ là chúng ta có nên duy trì mãi nh ng tiêu c c t ng t trong nh ng sinh ho t th ng ngày c a chúng ta không? Ai cũng th y rõ m t đ i u là s c s ng c a ng i Vi t vô cùng to l n, mãnh li t, nh ng đ ng th i cũng th hi n nh ng tiêu c c vô cùng tai h i . Chính vì ch mu n s ng còn b ng b t c giá nào, ng i Vi t đã m t đi nh ng tích c c c a t p th c n ph i có, đ i u này đã giúp cho k th ng tr t n t i lâu trong v trí và là m t cách gi i thích t i sao dân t c chúng ta b tr lâu đ n nh v y.

Dù v y, nói lái v n là m t hình th c vô cùng đ c s c c a ngôn nh Vi t, v i kh năng nh y bén v tính trào phúng, tính châm ch c... (và chúng ta ch nên khai thác khía c nh tích c c này), chúng ta tin r ng nói lái s t n t i v i ng i Vi t.